

11442

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ

Научни скупови

Књига 17



Одјељење умјетности

Књига 6

ПРВИ ЛИНГВИСТИЧКИ НАУЧНИ СКУП У СПОМЕН НА РАДОСАВА БОШКОВИЋА

Радови са научног скупа
Даниловград, 14. и 15. маја 1987.

³
УЛАЗНИ АКЦЕНТИ У СТАРИЈИМ ГОВОРИМА ЦРНЕ ГОРЕ
(И БОШКОВИЋЕВО ИСПИТИВАЊЕ ОВИХ АКЦЕНАТА)

Титоград, 1988.

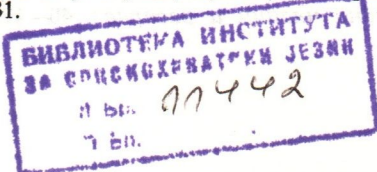
ДРАГО БУПИБ (Београд)

УЗЛАЗНИ АКЦЕНТИ У СТАРИЈИМ ГОВОРИМА ЦРНЕ ГОРЕ
(И БОШКОВИЋЕВО ИСПИТИВАЊЕ ОВИХ АКЦЕНАТА)

Прве податке о акцентима у говорима данашње Црне Горе добили смо од Вука Караџића тридесетих година 19. вијека, сљедеће, знатно богатије, од Милана Решетара, почетком овога вијека, а од двадесетих година наовамо већ имамо интензивније испитивање говора Црне Горе, па и њихових акцената. Данас имамо доста прегледну, можемо рећи — чак и јасну слику тих говора.

Међу испитивачима црногорских говора почетком тридесетих година нашао се и Радосав Бошковић. У раду *L'examen des dialectes du Vieux Monténégro* (Говори старе Црне Горе)¹ он и М. Малецки, познати пољски славист и сербокроатист, класификовали су староцрногорске и њима сусједне говоре. Те говоре они су класификовали на сљедеће типове: а) *цетински говорни тип* (који обухвата стару Црну Гору и Приморје од Бара до Боке), б) *барски тип* (који обухвата Бар, Мрковиће и Зупце), в) *кучко-пиперски тип* (обухвата Куче и Пипере) и г) *бјелопавлићко-пјешивачки тип* (који обухвата Бјелопавлиће и Пјешивце). Ова подјела је узела у обзир главне говорне особине ових типова. У свом извјештају за Годишњак Саре и Васе

¹ Bošković, R. et Małeckı M., *Przegląd, dialektów Starej Czarnogórn (z uwzględnieniem gwar sąsiednich). (L'examen des dialectes du Vieux Monténégro (Stara Crna Gora) en tenant compte des parlern voisins)*, Bulletin international de l'Académie polonaise des sciences et des letters, 1—3, Cracovi 1932. 1—13. Овдје цитирано према издању овог рада у књизи Р. Бошковића, *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград, 1978, Посебни радови, књ. 1, стр. 23—31.



Стојановић,² свега неколике године касније, Радосав Бошковић је ове говоре класификовао према акцентуацији. Та његова подјела изгледа овако:

1) Првој групи припадају они говори „у којима акценат чува своје старо место у свим положајима у речи, уколико, разуме се, нема морфолошког преношења и аналошких укрштања у систему облика.“³ Ту је: *мў̀нд̑, сестр̑д̑, н̑р̑д̑д̑, н̑ож̑й̑ћ̑, гр̑д̑д̑, жен̑, лив̑да, ут̑р̑ник̑.*⁴ Овој групи припадају говори Пипера, Подгорице са околином, Зете, Куча и Братоножића.

2) Другу групу чине говори Ријечке, Љешанске и Црмничке нахије, Бара и околине, као и Катунске нахије изузев Озринића, Загарача и Комана.⁵ У овим говорима акценат са посљедњег отвореног слога пренесен је као кратки силазни или дуги силазни, зависно од квантитета слога на који се акценат преноси: *мў̀ња, с̑стра.*

3) Трећу групу чине говори Озринића, Загарача и Комана. Између претходне и ове групе разлика је у томе што се овдје јавља нови полуулазни дуги акценат, који се може уважавати као дугоулазни („респ. *дугоулазни* акценат“, како вели Бошковић).⁶ Ту је *мў̀ња, с̑стра.* Дакле, *с̑* је привидно *'*, личи му, тј. недовољно је издиференциран.

4) У четврту групу Бошковић убраја говоре Бјелопавлића, без Вражегрмаца,⁷ и Васојевића. У овим говорима акценат са посљедњег слога, отвореног или затвореног, преноси се као *̀* или *'*, зависно од дужине слога на који се акценат са њиме преноси. Бошковић ово назива „*делимично пренесена акцентуација, са оба улазна акцента*“.

Онај дуги полуулазни акценат који налази у Озринићима, Загарачу и Команима, Бошковић назива озринићким, веже га за Озриниће и каже: „Он није типичан за све представнике овога говора. Чини ми се да га старије покољење редовно изговара. Код млађег се чује место њега *̀*.“ Бошковић наводи примјере овог акцента: *Др̑шко, ар̑ча, н̑жа, господ̑ру, с̑ми, глав̑ри, прог̑си* (императив), *син̑вцу, близу, сељ̑ци*, и још неколико.⁸

² Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановић II, Београд 1935, 27—29.

³ Одабрани чланци и расправе, 40.

⁴ Исто.

⁵ Овакву класификацију чине Бошковић и Малецки у *L'examen*-у, 25—26.

⁶ Одабрани чланци и расправе, 40.

⁷ Према мојим испитивањима и Вражегрмци су подијељени, тако да њихова западна страна, западно од ријеке Сушице, тј. од села Бороњина, припада херцеговачкој а источна бјелопавлићкој акцентуацији (уп. карту у мојој књизи *Говор Бјелопавлића*, СДЗБ XXIII, Београд 1977).

⁸ Одабрани чланци и расправе, 40—41.

Бошковићеву ограду да млађе генерације изговарају њ мјесто њ провјерио сам у Загарачу и Команима. Нашао сам код једног информатора (Анђа Ј. Шћепановић, 90 г.) примјере *Драшко* и *Драшко*. Но, ја сам то протумачио првенствено утицајем озринићког, тј. чевског говора, са којим је информатор био у чешћим контактима због родбинских веза, и тамо је њ заиста прешао у '.

То значи да је развој у Озринићима (овдје се посебно мисли на само Чево), на једној, и Загарачу и Команима, на другој страни, већ у овом вијеку другачије пошао, тј. у Озринићима ка дугом узлазном, а у Загарачу и Команима ка дугом силазном акценту. Тако се данас са сигурношћу може рећи да говори Загарача и Комана припадају староцрногорском говорном типу из Бошковићеве друге групе говора, тако да у трећој групи остаје само говор Чева, дјелимично Велестова и Марковине, али не и Загреде.

Озринићки полуузлазни дуги акценат о којему говори Бошковић заинтересовао је и Митра Пешикана. Послије доста суптилне анализе овога питања он се опредјељује да каже „да је озринићко преношење типа *свила* фонетске природе.“¹⁰ Пешикан при томе поставља интересантну хипотезу да су староцрногорски пренесени акценти имали карактер херцеговачке протеротоније, тј. да је и овдје првобитно било у питању преношење са узлазном интонацијом, па да су се касније узлазни акценти прерадили у силазне. Озринићка ситуација, „на коју се може гледати као на прелазну фазу кроз коју су прошли и остали староцрногорски говори“,¹¹ Пешикану служи управо као доказ да у првим фазама акценатских промјена није искључена узлазна интонација и у староцрногорским говорима. Иако није одређен колико Пешикан, Павле Ивић, још у Дијалектологији (1956), рекао је да се у преношењу староцрногорског типа „није морала увек одмах развити силазна интонација на слогу који је примао акценат“,¹² што значи да је

⁹ П. Ивић каже да је у питању „процес претварања узлазности овог акцената у силазност“ (уп. *Дијалектологија српскохрватског језика — Увод и штокавско наречје*, Матица српска Нови Сад, 1956, 157). То се на Загарач и Комане у цјелини може односити, док је у Озринићима полуузлазност прешла у чисту узлазност. У то сам се и сам увјерио 1980. године, када сам испитивао говор Чева за потребе пројекта „Српскохрватски дијалектолошки атлас“. У Велестову и Марковини, међутим, превагнула је силазна интонација, као у Загарачу и Команима. Истина, у Велестову се може наћи на по којег старијег информатора (колико их овдје уопште има) у чијем ће се говору у једном моменту чувати *свила*, а у другом *свила*. Иначе *Драшко* је у Загарачу > *Драшко*.

¹⁰ Уп. Митар Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и лешански говори*, Српски дијалектолошки зборник XV, Београд 1965, 26.

¹¹ Исто, 33.

¹² П. Ивић, наведено дјело, 157.

новоакцентовани слог на почетку, тј. у првој фази промјена, могао имати узлазну интонацију.

Да претпоставке Ивића и Пешикана имају основа имамо доказе у судбини интонације Бошковићевог полуузлазног другог акцента у Загарачу и Команима, гдје је силазна интонација превагнула највјероватније као говорна дистингиција према сусједном бјелопавлићком узлазном акценту у типовима које помиње Бошковић. Треба, наиме, претпоставити и осјећање потребе веће дистингиције од говора сусједног племена током средњег вијека, проузроковано припадношћу различитим државним и племенским територијама.

Но да се вратимо на Бошковићево испитивање акцената старијих говора Црне Горе.

У анализи Бошковићеве класификације уочавамо да он не помиње говоре Бјелопавлића и Васојевића, говоре осталих Црногорских брда, говоре Црногорског приморја осим Бара, као ни говоре у долини Лима и мимо Васојевића.¹³ Из личних контаката са Бошковићем познато ми је да је он прикупљао податке о овим говорима, односно да је грађу о говору Бјелопавлића сређивао, али су му биљешке изгореле у пожару који је захватио Народну библиотеку у Београду 1941. године.

У првој Бошковићевој групи су и говори Титограда и околине, те говор Зете. И овдје се у међувремену стање измијенило. У овој групи остали су говори Пипера, Куча и Братоножића. Међутим, Подгорица, односно Титоград, затим Љешкопоље и Зета испали су из овог типа и укључили се у другу групу (други тип), којој припадају староцрногорске нахије, истина — са изузетком хипокористика типа *Пѣро, Јѣво* и сл. (јер је у Титограду, Зети и Љешкопољу, као и у Кучима и Братоножићима, *Пѣрѣ, Јѣвѣ* и сл.). Наравно, Зета и Љешкопоље имају својих специфичности у односу на Бошковићеву другу групу, али се у подјели овог карактера ипак морају уврстити у њу.¹⁴

Као што није испитивао говоре тзв. Брда, Бошковић није испитивао ни говоре у Боки и Црногорском приморју који припадају старијем, двоакценатском типу. Више од акцента у

¹³ Из честих разговора са Р. Бошковићем сазнао сам да га је у Бјелопавлићима посебно интересовао непренесени кратки силазни акценат у затвореној ултими типа: *данѣс, ноћѣс* и сл. ван енклитичке позиције. Схватио је да је у питању аналогија према енклизи. Ако се зна да је такав акценат у Бјелопавлићима пренесен, онда је аналогија према енклизи сасвим нормална, иначе се другим узроцима ова појава не би могла објаснити. Би евентуално емоционалним разлозима.

¹⁴ Више о овоме видјети: Драгољуб Петровић, *Главније особине акценатског система у говору Врачана*, Зборник за филологију и лингвистику Нови Сад, књ. XVI/2, 1973, 173—195; Драго Бупић, *Преглед главнијих особина говора Зете*, Јужнословенски филолог, књ. XXXIII, Београд 1977, 265—284.

Бјелопавлићима га је интересовао полугласник, особито поријекао гостиљског рефлекса овога гласа.¹⁵

Закључујући ово излагање, истичемо да се Радосав Бошковић није посебно бавио испитивањем акцената у говорима Црне Горе, али је, анализирајући ове говоре уопште, изванредно уочио једну интонациону особину која може имати посебног значаја за историју српскохрватске акцентуације. То је полуузлазна интонација дугог акцента озриничког типа, која је у Чеву, изгледа у овом вијеку, прешла у узлазну, а у другим крајевима овог говорног типа — у силазну. Можда ће даља испитивања успјети да прецизније дефинишу овај феномен. Бошковићева заслуга је првенствено у томе што га је именовао.

Драго ЧУПИЧ

ВОСХОДЯЩИЕ УДАРЕНИЯ В СТАРЫХ ЧЕРНОГОРСКИХ ГОВОРАХ И РАБОТЫ РАДОСАВА БОШКОВИЧА ОБ ЭТИХ УДАРЕНИЯХ

Резюме

В этой работе, автор указывает на классификацию говором старой Черногории, проведенную Малецким и Бошковицем, как и самим Бошковицем. Среди этих говором, в так называемом озриничком типе, они нашли полувосходящее долгой ударение, которое покрывает ареал Озриничей, Загарача и Комане. Впоследствии это долгое ударение в Чеве (части Озринича) превратилось в долгое восходящее, а в Заграче и Комане в долгое нисходящее ударение. Так напр. озриничское *мўѣа* в Чеве (но не у всех Озриничей) дает *мўѣа*, а в Загараче и Комане *мўѣа*. Автор указывает, что Р. Бошковиц не исследовал восходящие ударения и в остальных старых черногорских говором.

¹⁵ Бошковић је сматрао да би у Гостиљу рефлекс полугласа какав срећемо у Пиперима (реда *e*, тј. *ä*) могао бити аутохтон. Међутим, како су се потомци старих Гостиљана населили на више мјеста у нижим предјелима Бјелопавлића, а у свим тим мјестима рефлекс је *a*, то је прихватио став да се ипак ради о пиперском утицају а не о аутохтоној појави. Рефлекс реда *e* може се срести једино још у источним селима Мартинића, која су најближа Пиперима, док га западније нигдје нема, упркос чињеници да у западним Мартинићима има насеља са већином становништва из Гостиља.